

Van moord onder studenten tot de dood van een studie

Jan Fastenau in gesprek met Peter Verstegen

Jan Fastenau (1949) deed ‘15 jaar lang allerlei andere leerzame dingen’ voordat hij na een opleiding aan het Amsterdamse Instituut voor Vertaalkunde door het vertalen van literatuur ‘zijn plekje in deze wereld vond’. Vanaf 1986 vertaalde hij zo’n 50 titels uit het Engels van o.m. Don DeLillo, Tom Wolfe, Thomas Pynchon, Douglas Coupland, David Leavitt, Bret Easton Ellis, William Boyd, Colson Whitehead, F. Scott Fitzgerald, John Cheever. Zijn vertaling Dit andere paradijs van Paul Harding werd in 2023 genomineerd voor de Filter Vertaalprijs.

Peter Verstegen (1938) heeft een rijk oeuvre opgebouwd van vooral vertaalde poëzie. Zo vertaalde hij van Baudelaire Les Fleurs du mal, van Dante (samen met Ike Cialona) de Divina commedia; van Milton Paradise Lost, van Petrarca de Canzoniere, van Rilke de Neue Gedichte, van Shakespeare de Sonnets, Venus and Adonis, The Rape of Lucretia en Hamlet; voorts bundels van Auden (samen met Marko Fondse), Bukowski, Cummings, Emily Dickinson, Goethe, Heine, Verlaine en de bloemlezing Natuur zal kunst nooit blijvend evenaren, met honderd hoogtepunten uit de West-Europese lyriek. Voor zijn vertaling van Nabokovs Pale Fire (Bleek vuur) ontving hij in 1973 de Nijhoffprijs en in 2005 werd hij bekroond met de eerste vertaalprijs van het Fonds voor de Letteren – wegens zijn grote verdiensten als vertaler van poëzie en zijn inzet voor het literair vertalen in het algemeen. In 1993 promoveerde hij op het proefschrift Vertaalkunde versus vertaalwetenschap, dat door zijn polemische inslag veel stof deed opwaaien en nog altijd actuele ideeën over vertaalkunde en vertaalwetenschap bevat. Dat proefschrift werd in 2016 in een nieuwe editie uitgebracht door VertaalVerhaal.

Dit stuk verscheen eerder in de Nieuwsbrief van de Werkgroep Vertalers van Vereniging van Letterkundigen (nu: Auteursbond), nr. 19, juni 2000.

Van moord onder studenten tot de dood van een studie

Dit jaar voltooiën de laatste studenten aan het hoofdstedelijke Instituut voor Vertaalwetenschap hun opleiding. Per 1 september a.s. valt daarmee het doek voor de enige universitaire vertaalopleiding in Nederland. Al een jaar eerder zette Peter Verstegen een punt achter zijn 32-jarige loopbaan als docent vertalen Engels-Nederlands, reden voor de *Nieuwsbrief* voor een terugblik met de man die niet alleen veel van onze collega's de beginselen van het vak heeft geleerd maar hun ook dat onontbeerlijke duwtje in de rug naar een uitgeverij heeft gegeven.

Peter Verstegen (61) begon, toen hij nog geschiedenis studeerde, zijn literaire loopbaan als schrijver, namelijk van acht detectives waarvan de eerste, *Moord onder studenten*, in 1963 bij Meulenhoff als pocket verscheen onder zijn pseudoniem Ton Vervoort. Als uitvloeisel hiervan werd hem gevraagd om ook detectives te gaan vertalen, uit het Engels zowel als het Frans. Zo deed hij een stuk of tien boeken van Erle Stanley Gardner: 'Op het laatst had ik zo'n boek in acht dagen klaar. Dat was een goede training om tempo te maken. Het ging er daarbij natuurlijk niet om dat je elke lexicale of stilistische nuance wist over te brengen.' Vervolgens vertaalde hij *Over to You* van Roald Dahl, zijn eerste enigszins literaire boek, waarna hij langzamerhand wat meer literair werk naar zich toe wist te trekken, ook door contacten met andere uitgevers. Zo vertaalde hij bijvoorbeeld in 1965 *La vie des dames galantes* van Brantôme, een zestiende-eeuws boek met amoureuze en erotische anekdotes.

Inmiddels had hij zich in 1964 ingeschreven voor de vertaal cursus aan het ivv, dat juist onder de naam Instituut voor de Opleiding van Vertalers en Tolken van start was gegaan. Het was een initiatief van een aantal mensen dat op de vertaalafdeling van Philips werkte, met name de heer Citroen, die de eerste directeur werd (en die nu 95 is). 'Van de tolkenopleiding is echter nooit iets gekomen. De nadruk lag op het vertalen uit de vreemde taal, waarin Beb du Perron, de weduwe van de auteur, mijn docente was; verder kreeg je fonetiek, grammatica, taalbeheersing en dergelijke, maar er was nog niet echt sprake van een uitgewerkt curriculum. Tijdens die vierjarige opleiding heb ik zo'n vijftientig boeken vertaald. Ik was jong getrouwd, had een gezin en moest dus geld verdienen. Het gangbare tarief was toen 1½ cent per woord. Ik was dus al beroepsvertaler, maar het leek me toch een nuttige opleiding.' In 1967, een jaar voor hij afstudeerde, werd hijzelf docent; het docentenkorps behoefde uitbreiding omdat er intussen driemaal zoveel studenten waren.

Verstegen bleef tot 1974 proza vertalen (o.m. Nabokov) en stopte er daarna mee, 'ook om mijn eigen studenten geen concurrentie aan te doen'. Het jaar ervoor had hij de Martinus Nijhoffprijs gekregen voor zijn vertaling van Nabokovs *Bleek Vuur*. Daarna heeft hij zich bijna uitsluitend aan de vertaling van poëzie en toneel gewijd, ook uit het Frans en Duits.

Het begin van het einde van de gedegen vertaalopleiding aan het ivv kwam met de aanhaking van het instituut aan de Universiteit van Amsterdam, halverwege de jaren tachtig. 'Het toelatingsexamen werd verboden, zodat het niet meer mogelijk was om aspirant-vertalers te screenen. Vóór die tijd werden ongeveer 15 van de 100 kandidaten toegelaten, erna kwam er een forse aanwas; we hebben weleens vier

eerstejaarsgroepen van twintig studenten moeten formeren. Van die tachtig eerstejaars bleven er in het vierde jaar toch weer vijftien over, omdat het merendeel gewoon niet geschikt was, een enorme verspilling van energie. Ik zal niet zeggen dat het toelatingsexamen een ideale opzet had (ik vond dat vooral getoetst moest worden hoe groot iemands vocabulaire was) maar het gaf toch een nuttige schifting.’

Een ander manco van de opleiding was volgens Verstegen het onderdeel ‘vertalen naar de vreemde taal’ en de zwaarte ervan. ‘Er is jarenlang, ondanks uitstekende lichten vertalers, niemand afgestudeerd, omdat men niet aan de eisen van dat onderdeel kon voldoen. Veel studenten waren na drie jaar volop aan het werk en hadden helemaal geen trek meer in de verlangens van de Engelse docenten. Later is de zwaarte van dat onderdeel teruggebracht en studeerden er wel regelmatig studenten af.’

Verstegen kijkt met genoeg terug op de jaren waarin twee derde van de vertalersmarkt werd overgenomen door studenten van het Instituut, zeker wat betreft het kwalitatief interessantere werk. ‘De uitgevers hadden compleet vertrouwen in mensen die van het ivv kwamen. Dat hebben ze nog wel, maar van de studenten die de laatste tien jaar van het Instituut zijn gekomen, kan ik eigenlijk niet meer garanderen dat ze ook goed vertalen.

Ik ben natuurlijk altijd mensen blijven aanbevelen, maar wel selectiever. Het is nu als beginnend vertaler een stuk moeilijker geworden om aan werk te komen. Tenzij je natuurlijk onder de prijs wilt werken.’

Op zich heeft Verstegen er niet zoveel moeite mee dat het Instituut is opgeheven, maar wel acht hij het nodig dat er in enigerlei vorm een alternatief voor komt. ‘Een soort vertaalconservatorium waarin men uit diverse talen kan kiezen en zich in specifieke genres kan specialiseren. Mét een toelatingsexamen. Maar dat zou dan een soort kunstopleiding zijn, en ik weet niet waar je die zou kunnen inpassen. Voor routinematig, commercieel vertaalwerk heb je geen aparte opleiding nodig; daarvoor is het genoeg als er binnen de diverse taalopleidingen iets aan gedaan wordt, aangevuld met een korte, gerichte training. Een echt literaire vertaalopleiding zou, verdeeld over de verschillende talen, niet meer dan twintig vertalers per jaar hoeven af te leveren. De markt is nu eenmaal niet zo groot, ook al vallen er steeds vertalers af die er om financiële of andere redenen de brui aan geven.’

De belabberde inkomenssituatie van vertalers was in 1980 de aanleiding voor de actie ‘Geef ons heden’, waarvan Peter Verstegen de aanstichter was. Met een minimumwoordtarief van 7,3 cent en een schamel subsidiebudget van het Fonds voor de Letteren bedroeg het gemiddelde bruto-uurloon een tientje. Veel vertalers hadden het aan de stok met de belastingdienst en moesten een beroep doen op de ‘13-weekenregeling’ van het Voorzieningsfonds voor kunstenaars om gaten te dichten. Het resultaat van de actie was dat het subsidiebudget van het Fonds fors verhoogd werd, zodat het aanvullend honorarium opgetrokken kon worden, hoewel niet tot tweemaal het uitgevershonorarium, zoals gevraagd was.

Peter Verstegen heeft van 1974 tot 1981 in de jury van de Martinus Nijhoffprijs gezeten. ‘In de begintijd was die jury een nogal amateuristisch opererend groepje. Men kwam bijeen, vroeg elkaar of iemand nog een geschikte kandidaat-prijswinnaar

wist, en besloot: nou, dan doen we die maar. Jim Holmes had bijvoorbeeld nog nooit een vertaling gepubliceerd toen hij werd bekroond. Dolf Verspoor had hem vertalingen horen voorlezen en vond het bijzonder dat Nederlandse dichters werden vertaald, dus kreeg Holmes de prijs. Dat was in 1956. Ook in mijn begintijd als jurylid werden de zaken nog niet zo grondig aangepakt als later. Er zaten toen mensen in als Paul Rodenko, Dolf Verspoor, Bert Voeten, Gerrit Kouwenaar, Adriaan Morriën. Er sloop ook wat arrogantie in de besluitvorming: we zagen de prijs als een *prix d'excellence*: de kandidaten die voorhanden waren passeerden de revue en werden nogal eens gediskwalificeerd. In 1977 heeft de jury toen niet verder gezocht tot men wel iemand had, met als gevolg dat er geen prijs is uitgereikt. Dat gaf een grote rel. Het jaar erop werd Anneke Brassinga bekroond, maar ze weigerde de prijs. Ook zij komt van het Instituut. In latere jaren, toen ik niet meer in de jury zat, hebben nog meer oud-studenten de Nijhoffprijs gewonnen: Sjaak Commandeur, Rien Verhoef, René Kurpershoek en Frans van Woerden.'

Vorig jaar heeft Peter Verstegen 'meegelezen' aan de nieuwe Bijbelvertaling die door in totaal een paar honderd mensen in groepen wordt vervaardigd: specialisten, vertaaldeskundigen, kritische lezers. Hij heeft bij vier Bijbelboeken suggesties voor verbetering van het Nederlands gedaan, zoals het vervangen van vreemde leenwoorden en woorden die hun betekenis hebben verloren, zoals muntsoorten die destijds werden gebruikt en die niemand meer iets zeggen. 'Zo roept een "duit" meer op dan bijvoorbeeld een "tetradrachme". Het wordt een glasheldere vertaling die heel gunstig afsteekt bij de eerdere versies van het NBG, ook al kun je kritiek hebben op het loslaten van spreekwoordelijk geworden wendingen van het type "ijdelheid der ijdelheden".'

Hoe staat hij tegenover het moderniseren van oudere teksten in hedendaagse vertaling? 'Dat kan tot onzinnige, soms bespottelijke oplossingen leiden. Ik vind dat je je het best kunt bedienen van woorden die al lang bestaan en nu nog dagelijks gebruikt worden. Die woorden hebben hun vitaliteit bewezen en je mag verwachten dat ze nog lang vitaal blijven. Dantes *De hel* door Jacques Janssen zit vol met eigentijds Nederlands, maar ik vind uitdrukkingen als "ik schrok me wezenloos", "onwijs veel", "hou je gedeisd", "kip ik heb je" en dergelijke erg ontsierend.'

Al meer dan een kwarteeuw houdt Peter Verstegen zich bezig met de vertaling van poëzie, en dat heeft geresulteerd in een indrukwekkend en bejubeld oeuvre waarin met name zijn favorieten Shakespeare, Baudelaire en Rilke, maar ook Heine, Auden, Dickinson en Cummings zijn vertegenwoordigd. In 1997 en 1998 is van hem een integrale vertaling in twee banden van de 'Neue Gedichte' van Rainer Maria Rilke verschenen, voorzien van een commentaar per gedicht waarin de achtergronden zijn toegelicht. Voor die achtergronden kamde Verstegen de twee meter naslagwerken over Rilke uit in zijn toch al overvolle werkkamer.

Vertalen en van commentaar voorzien is een geliefde werkwijze van hem die hij ook weer toepast bij de rijmende en metrische vertaling van Dantes *Divina Commedia*, die hij samen met Ike Cialona maakt, bekend door haar vertaling van 'Orlando Furioso' van Ariosto. 'We leggen er nu de laatste hand aan. Hoewel, laatste hand... het schaven aan gedichten houdt eigenlijk nooit op. Ike heeft door Ariosto een

enorme ervaring met het drieslagrijm, waardoor ze een ideale partner is. Ik heb de eerste vijftig canto's gedaan en zij de tweede vijftig; sindsdien zitten we elkaar dicht op de huid om stijlverschillen weg te werken en verbeteringen aan te brengen. Zo hopen we te voorkomen dat zichtbaar is waar de ene vertaler is opgehouden en de andere begonnen.'

Op de vraag hoe het honorarium voor poëzievertalingen wordt berekend moet Peter Verstegen een beetje grinniken. 'Ike kreeg het standaard-woordtarief voor proza aangesmeerd voor haar Ariosto-vertaling. Het waren 40.000 regels, dus zeg maar 300.000 woorden. Dat leverde haar zo'n f30.000 op, terwijl ze er zeven jaar mee bezig is geweest. Voor Dante hebben we een royalty bedongen van 10% die oploopt na de eerste 5000 verkochte exemplaren. Nou gaan poëzievertalingen niet hard, maar Dante kon weleens een uitzondering zijn.'

Voor het nieuwe beleidsplan 2001-2004 van het Fonds voor de Letteren heeft Peter Verstegen geen goed woord over. 'Ik vind het asociaal, een schande. Het zal erop neerkomen dat een kleine groep vertalers een redelijk riant inkomen verwerft en de rest mag verrekken. Hiermee wordt het resultaat van de vertalersactie "Geef ons heden" ongedaan gemaakt. Dat heeft Rick van der Ploeg op zijn geweten, een PvdA-er nog wel. Met hem moet de Werkgroep Vertalers gaan overleggen. We moeten hem op zijn ziel gaan staan, dat is het enige wat zou kunnen helpen.'